

ÂLEM-İ NİSVÂN MECMUASI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Kamelya TEKNE**

ÖZET

Rusya Türkleri arasında eski-yeni tartışmasıyla başlayan cedüdcilik anlayışı Türk dünyasında zamanla siyasi, sosyal ve kültürel hayatta karşılık bulan bir hareket haline gelmiştir. Özellikle İsmail Gaspıralı'nın 1883'de Tercüman gazetesini yayım hayatına kazandırması bu hareketin fikir yayıcılığını yapması noktasında etkili olmuştur. Hayatının en yüksek ideali dilde, fikirde, işte birlik olan Gaspıralı'nın önceliği Çarlık Rusyası'nda yaşayan Türkler olmak üzere esasen dünyanın diğer coğrafyalarında yaşayan Türk ve Müslüman toplumunu da kapsayıcı niteliktedir. Buna göre gerek matbuat vasıtasıyla sunmuş olduğu yazıları gerekse matbuat hayatı dışında kalan eserleri incelendiğinde idealize ettiği bir toplum hayatı da söz konusudur. Fikirleri doğrultusunda, yayım hayatı 35 yıl süren Tercüman gazetesine zamanla ilave olarak kadına dair ilk süreli yayım olan Âlem-i Nisvân, bir çocuk dergisi olan Âlem-i Sıbyân ve bir mizah dergisi olan Ha Ha Ha da katılmıştır.

Çalışmamızın konusu olan Âlem-i Nisvân, İ. Gaspıralı'nın kızı Şefika Gaspıralı'nın idaresinde 1905 yılındaki tanıtım sayısıyla yayım hayatına girmiştir. Periyodik yayım faaliyetine ise 1906 yılından itibaren başlamıştır. Yayımın tam olarak ne zaman son bulduğu konusu net olmamakla birlikte mevcut sayılara ait son tarih 1911 yılıdır. Âlem-i Nisvân, Rusya Türklerinin kadını temsil eden ilk süreli yayımdır. Aynı zamanda kadın konulu süreli yayınların tarihi kaynaklarından biri olarak önem taşımaktadır. Makalenin sınırlı hacmi nispetinde seçilen örnekler üzerinden metne dayalı inceleme yönteminin kullanıldığı bir yol takip edilmiştir. Buna göre çalışmamız biçim, içerik ve seçilen örnekler üzerinden tespitleri ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Âlem-i Nisvân, Hanımlar Dünyası, Şefika Gaspıralı, Kırım, kadın dergisi, Türk Dünyası.

* Makalenin geliş tarihi: 14.06. 2010 / Kabul tarihi: 15.10.2020

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kamelyatekne@klu.edu.tr (Orcid ID: 0000-0001-7635-2326).

GİRİŞ

İsmail Gaspıralı, dilde, fikirde, işte birlik düstûruyla mensubu olduğu Kırım Türklüğünün yanı sıra genel olarak Türk dünyasına rehberlik etmiş önder bir şahsiyettir. Fikirlerini Şubat 1881'den itibaren Genç Molla imzasıyla, Akmesjid (Simferopol)'de yayımlanan Tavrida gazetesinde Rusya Müslümanlığı (Russkoe Musulmanstvo) adlı bir yazı dizisi halinde sunmaya, 22 Nisan 1883 tarihinden itibaren de yayımladığı Tercüman gazetesıyla daha sistematik ve detaylı bir metotla işlemeye başlamıştır.¹ Türk dünyasının modernleşmesini reformcu bir yöntemle gerçekleştirmeyi ön gören ve "*Hâkim bir milletin mahkûm düşmesi, mahkûm bir milletin yok olması mektepsizlikten ileri gelir.*" diyen² İsmail Gaspıralı'nın başlıca uygulama alanı eğitim olmuştur. Türk dünyası için çağı yakalayan bir anlayışla tasarladığı ve bizzat yetiştirdiği Bekir Emektar'ın muallimi olduğu³ ilk usûl-i cedîd mektebini 1884'de Bahçesaray'ın Kaytmaz Ağa Mahallesinde açmıştır. Bu ilk örneğin ardından kısa zaman içinde özellikle İdil Boyunun, Kafkasya'nın ve Kırım'ın köylerine kadar yayılan bu yeni usûldeki mekteplerin sayısının 1895'te Rusya İmparatorluğu dahilinde 100'ü aştığı, 1914'e gelindiğinde ise 5000 civarında olduğu bilinmektedir.⁴ Nitekim 16-21 Ağustos 1906 tarihinde gerçekleşen Rusya Türklerinin üçüncü Kongresi'nde mektep-medrese meselesine dair alınan kararların 7. maddesine göre "*Heme Rusya Müslümanları usûl-i cedîdiyi ittifaken kabul itdiler.*" ibaresinin eklenmiş olması eğitim sahasındaki bu yenilikçi anlayışın benimsenmesi bakımından değerlidir.⁵

Eğitimdeki reform çalışmalarının ilk mektep seviyesinden başlaması gerekliliğini gören Gaspıralı'nın kurmuş olduğu usûl-i cedîd mekteplerinde okuma-yazma öğretiminin beraberinde matematik, hayat bilgisi, coğrafya gibi dersleri içeren bir müfredat uygulanması, mekteplerin medreselerden ayrılması, ilk mekteplerin aylıklı özel öğretmenlerinin olması, eğitimin her seviyesine uygun kitaplar hazırlanması ve kız çocukları için ayrı okulların

¹ Mehmet Saray, "Türk Dünyasını Uyandıran Adam: Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)", *Emel*, 135 (Özel Sayı), İstanbul 1983, 119,122.

² Kırımlı Cafer Seydahmet, *Gaspıralı İsmail Bey*, İstanbul 1934, 104.

³ Kırımlı Cafer Seydahmet, *a.g.e.*, 106.

⁴ Hakan Kırımlı, "Gaspıralı, İsmail Bey (1851-1914)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, İstanbul 1996, 392-393.

⁵ Necip Hablemitoğlu, *Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri*, İstanbul 2004, 137.

açılması bu yeni sistemin temellerini oluşturmuştur.⁶ Mekteplerdeki sistemi ise modern pedagoji yaklaşımlarına uygun şekilde düzenlemiştir. Buna göre talebelerin mekteplere eğitim-öğretim yılının başında kabul edilmesi, her bir muallimin payına en fazla 40 öğrencinin düşmesi, muallimlerin yanında bir yardımcısının olması, ders süresinin 45 dakikadan ibaret olması, talebelerin günde 5 dersten fazlasını almaması, dersler arasında 10 dakikalık teneffüslerin olması, sınıf ortamının gerekli okul eşyaları ile düzenlenmesi, talebelerin eğitiminde dayak gibi cezaların ortadan kaldırılması, başarı durumunu ölçen imtihanlar yapılması ve mektep ortamının sağlık normlarına uygun hale getirilmesi sağlanmıştır.⁷

Gerek yeni usûl mektepler hususundaki geleneksel çizginin dışına çıkan reformcu yöntemi⁸ gerekse Tercüman gazetesinde sergilediği Rus idaresine karşı olan ihtiyatlı tutumu dönemin usûl-i kadîmi savunan zihniyeti tarafından eleştirisi konusu olmuştur.⁹

Eğitimin bu ilk basamağı seviyesinde başlayan adımların üzerinde durulması gereken yenilikçi taraflarından biri de kız çocuklarının eğitim hayatında konumlandırılmasıdır. Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinde, Türk dünyasında kız çocukların eğitimi ile ilgili " Müslümanların suret-i mâîşetinde bazı acayip haller görülmektedir ki bunlar şerait-i İslâmiyeden ziyade zamanı cehalet eseri âdet ve alışıkâ tâbî bulunmaktadır. İşte böyle muhalif şeri şerif âdetlerin biri de kızların terbiye ve tahsiline kulak verilmediğidir. Er çocukların tahsiline cüzi himmet edildiği halde kızlara 'ilim ve tahsil' lazım değildir efkâr-ı cahinasine binaen cüzi himmet bile edilmiyor!

Kazan, Volga ve Ural canibinin Müslümanlarında cari olan âdet üzere kızları biraz okuturlar, daha azca yazdırırlar ve zaruret-i diniyeden bazı malûmât verirler. Pek az bir şey değil mi? Lakin teessüf olunuyor ki Kırım Müslümanları bunu da çok görmüşler, çünkü Kırım'da kızlara cüzi malûmât-ı diniyeden mâadâ bildirilen bir şey yoktur. Kalem nedir- gösterilmez.

⁶ Taha Akyol, "Cedîdcilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul 1993, 211.

⁷ Elvedin Çubarov-Rustem Abqadırov, "İsmail Gaspıralı ve Qırım Tatar Halqının Canlanuvı", *Qırım Tarihi*, Haz. E. Çubarov, R. Kurtiyev, D. Asanova, A. Gayvoronskiy, R. Abqadırov, F. Ametka, A. F. Tutku, Aqmescit 2009, 134-135.

⁸ Elvedin Çubarov-Rustem Abqadırov, a.g.m., 135.

⁹ Kırmılı Cafer Seydahmet, a.g.e., 39-40.

Ama kitâ-ı Kafkasya ve Maveraiünnehir'in bu cihetine bakılır ise Kırım'ın haline dahi şükür etmek lazım gelir!

Elîne kitap alıp okumak bilen bir kız murad ederse kendi başına bir miktar yazı yazmak öğreneceği fikr-i cahilaneyle alınıp-alınan? mezkûr kıtalarda biçare Müslimelere kitap yüzü dahi göstermeyip namaz dualarını ve bazı kavaid-i diniyeyi ağzından ağza hıfz ettirirler.

*İlim, maarif, kemâlât ve terbiye bundan ibaret kalır!*¹⁰ şeklindeki durum tespiti dönemin zihniyetini anlatmaktadır. Yazı, bu zihniyetin alt yapısının İslâm dini ile değil Çinliler ile olan kadim tarihimize ilişkilendirilmesi gerektiğine işaret ederek şu açıklama ile devam etmiştir: *"Pek eski zamanlarda komşularımız bulunup akvâm-ı Turaniyeye ve İraniyeye nüfuzları işlemiş ve bazı nazar ve usûlleri taklid edilmiş Çin mecûsleri beyninde kadın kızın ulûmdan bîhaber bırakılması âdeti mekruhâlarından bulunmuştur. Bunun ile dahi iktifa etmeyip 'nisoâna ne akıl gerek ne ayak' fehvasınca sabilerin ayaklarına kalıp uydurup ayağı östürmezler [büyütmezler] şöyle ki Çin'in kibar ve hanedan kızları insan gibi gezmeden dahi mahrumdurlar!... Eğer kadın kızı ilimden ve insanlıktan bîhaber kıldırmak için nişan ve madalya vermek âdet olmuş ola idi birinci altın kitâları bize değil Çinlilere verilirdi."*¹¹ Tüm bu tespitler millî ve dinî geleneğimizde kadın-kız zümresine biçilen rolün bu gibi davranış kalıplarıyla açıklanamayacağını ortaya koymaktadır.

Türk dünyasında kız çocukların eğitimine yönelik anlayışı özetleyen bu açıklamaya, Çarlık idaresinin Türk çocuklarına yönelik açmış olduğu karma eğitim veren okullara Ruslaştırılma, Hıristiyanlaştırılma kaygısı taşıyan Rusya Türklerinin özellikle kız çocuklarını bir tepki olarak göndermediklerini ve kız çocuklarının tahsil hayatının aydın ya da aristokrat ailelere mensup zümre ile sınırlı kaldığını da eklemek gerekir.¹² İsmail Gaspıralı, Türk kadınının sosyal rolünü medenî seviyeye taşımının ancak yenilikçi eğitim anlayışıyla mümkün olabileceği bilinciyle kızlar için ilk usûl-i cedîd mektebinin, yine Bahçesaray'da 1893 yılında ablası Pembe Bolatukova tarafından açılmasına vesile olmuştur.¹³ Kız çocuklarının eğitim hayatının içinde yer al-

¹⁰ İsmail Bey Gaspıralı, "Kızların Terbiye ve Tahsili", *Tercüman*, Bahçesaray 1896, 143.

¹¹ Elvedin Çubarov-Rustem Abqadırov, a.g.m., 144.

¹² Şengül Hablemitoğlu-Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, İstanbul 2004, 2-3.

¹³ Elvedin Çubarov-Rustem Abqadırov, a.g.m., 138.

masını millî bir ideal olarak ortaya koyan İsmail Gaspıralı bir taraftan da Tercüman gazetesinin ilavesi olarak Türk kadınının matbuat vasıtasıyla görüş ve duyuş ufkunu genişletmek gayesiyle millî bir kadın mecmuası olan Âlem-i Nisvân (Hanımlar Dünyası/Jenskiy Mir)'ı kızı Şefika Gaspıralı idaresinde yayın hayatına kazandırmıştır.

Literatürümüzde Âlem-i Nisvân ve onu yayın hayatına kazandıran İsmail Gaspıralı ile Şefika Gaspıralı üzerine çalışılmış olan çeşitli yayınlar bulunmaktadır. G. Selcan Sağlık Şahin, Cemile Kınacı ve Hilal Doğan tarafından kaleme alınmış olan bu çalışmalar ön plana çıkardığı noktalar itibarıyla birbirinden ayırt edici özelliklere sahiptir. Şahin, "İsmail Gaspıralı, Türk Kadını ve Âlem-i Nisvan Dergisi" adlı çalışmasında İsmail Gaspıralı'nın reformcu bir yaklaşımla başladığı ve sadece Kırım ile sınırlı kalmayan cedîdcilik hareketinin Türk kadınının gelişimine yönelik taraflarını ele almıştır. Bu anlamda İsmail Gaspıralı'nın kadına yönelik eserleri ve bunun bir parçası olan Âlem-i Nisvân dergisi hakkında genel bilgiler sunmuştur.¹⁴ Kınacı, "Ütopyadan Gerçeğe: Kadınlar Ülkesi ve Arslan Kız'dan Âlem-i Nisvan'a Evrilen Türk Kadın Hareketi" başlığını taşıyan çalışmasında Rusya Türkleri arasında kadın aydınlanmasının Sovyetler Birliği döneminden önce başladığına vurgu yaparak bu konuda İsmail Gaspıralı'nın rolü zerinde durmuştur. Rusya'daki Türk kadın hareketinin doğuşu ve gelişiminin izahı yapılırken bu süreci örnekleyen içerikler Âlem-i Nisvan dergisi üzerinden verilmiştir. Âlem-i Nisvân dergisinden seçilen örnekler sadece 1910 yılı sayılarına aittir.¹⁵ Doğan'ın, "Şefika Gaspıralı'nın Âlem-i Nisvân Dergisi Üzerine Bir İnceleme ve Sistematik İndeks" adlı çalışması ise doğrudan derginin yayın hayatı ile ilgilidir. Çalışmada derginin yayın hayatına girmesi ve muhtevası hakkında detaylı bilgiler verilirken 1905, 1906 ve 1907 yıllarına ait sayıların indeksine de yer verilmiştir.¹⁶ Anlaşılabacağı üzere Âlem-i Nisvân dergisi ve yayının Müslüman Türk kadına dair yenilikçi zihniyeti çeşitli yayınların teması olarak işlenmiş önemli bir konudur. Ancak Âlem-i Nisvân'ın eksik ve dağınık halde bulunan koleksiyonunun bir arada temin edilemeyeşinden kaynaklanan bazı eksiklikleri de

¹⁴ Bkz. G. Selcan Sağlık Şahin, "İsmail Gaspıralı, Türk Kadını ve Âlem-i Nisvan Dergisi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 4, 2014, 210-223.

¹⁵ Bkz. Cemile Kınacı, "Ütopyadan Gerçeğe: Kadınlar Ülkesi ve Arslan Kız'dan Âlem-i Nisvan'a Evrilen Türk Kadın Hareketi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 4, 2014, 224-247.

¹⁶ Bkz. Hilal Doğan, "Şefika Gaspıralı'nın Âlem-i Nisvân Dergisi Üzerine Bir İnceleme ve Sistematik İndeks", *Kiilliyeye Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, 2020, 103-125.

söz konusudur. Bu anlamda makalemizi önceki çalışmalarını tamamlayıcı nitelikte sunmayı amaçlıyoruz.

1. Âlem-i Nisvân'ın Kimlik Bilgileri

Türk dünyasında kadına dair süreli yayınların ilki olan mecmuanın müdiresi İsmail Gaspıralı'nın kızı Şefika Gaspıralı'dır. Yetiştığı muhit itibarıyla Tercüman gazetesinin yayın faaliyetine küçük yaşlardan itibaren katkıda bulunarak gereken tecrübeye sahip olan Şefika Hanım özellikle annesinin vefatının ardından gazetenin idari işleri ile birlikte babasının halkla ilişkiler konusundaki sorumluluğu da üstlenmiştir. Şefika Hanım'ın kadına dair ilk yazısı 1903'de Tercüman gazetesinde yayımlanmıştır. Mecmuanın yazar kadrosu ise Şefika Gaspıralı'nın yanı sıra eşi Nesib Bey Yusufbeyli ile o dönemde İstanbul'da bir talebe olan Genceli Abdullah Sur'dan ibarettir.¹⁷ Ayrıca İsmail Gaspıralı'nın küçük kızı Nigâr Hanım'a ait *Neredesin* (12 Şubat 1907, Sayı 3, s. 1) ile *Gönliüm Ne İster?* (9 Mart 1907, Sayı 6, s. 3) adlarıyla iki şiirine de rastlamaktayız.¹⁸ Mecmuanın 1910 ve 1911 yılı sayılarında Osman Akçokraklı imzasını taşıyan yazılar mevcuttur. Ayrıca Türk dünyasındaki farklı süreli yayınlardan da (İstanbul gazeteleri gibi) alıntı yazılara yer verilmiştir.

Âlem-i Nisvân, Türk dünyası matbuat hayatının ortak değeri olan Tercüman gazetesinin ilavesi olarak 1905 yılındaki ilk sayısı ile yayın hayatına girmiştir.¹⁹ Bu ilk sayının ön kapak sayfasındaki "*Müslimelere mahsûs edebî ve tedrisî haftalık mecmuadır.*" ifadesi yayının içeriğini özetlerken yine aynı yerde "*Numune olarak Tercüman'a koşmadır.*"²⁰ cümlesi ise, bir tanıtım sayısı olarak basıldığını göstermektedir. Asıl periyodik yayın faaliyetine 1906 yılından itibaren geçen mecmuanın 1911 yılı sayılarının logosunda "*Bahçesaray-Beşeriye karşı çalışan edebî ve içtimâî 'Hanımlar Dünyası' varakasıdır.*"²¹ ifadesi yer almaktadır.

¹⁷ Şengül Hablemitoğlu-Necip Hablemitoğlu, *a.g.e.*, 35-36.

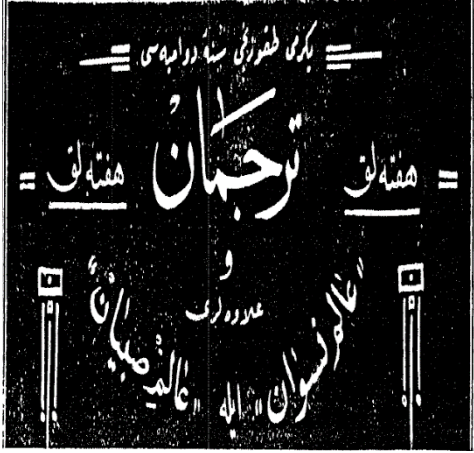
¹⁸ Nadir Devlet, *İsmail Gaspıralı & Unutturulan Türkçü, İslâmcı, Reformist*, İstanbul 2011, 96.

¹⁹ Derginin yayın izninin 3 Kasım 1905 tarihinde onaylandığı bilinmektedir. 21 Ekim 1905 tarihli Tercüman gazetesinde ise Âlem-i Nisvân'ın yayına başlayacağı haberine yer verilmiştir. Bkz. İsmail Asanoğlu Kerim, *Gaspıralı'nın "Canlı" Tarihi 1883-1914*, Akmesic 1999, 135-136.

²⁰ *Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, kapak sayfası.

²¹ *Âlem-i Nisvân*, 3, Bahçesaray 1911, 1.

Mecmuada içindekiler kısmı bulunmamaktadır. Aynı zamanda gündemine aldığı konuları bölümler halinde sınıflandırmamıştır. Yayın akışı ile ilgili bir sınıflandırma yapmak gerekirse kadınların tahsil ve terbiyesi, geleneksel rolü, bala terbiyesi, kız mektepleri, meşhûr kadınların portreleri, farklı coğrafyalarda yaşayan kadınların durumu, kadınların çalışma hayatına dair konular, sağlık, güzellik, el işleri ile şiir ve bazı kısa hikâyelerin sunulduğu edebî örnekler ve okuyucu kitlenin görüşlerini ilettiği mektuplar mecmuanın

Resim 1. Tercüman gazetesinin yirmi sekizinci sene-i devamiyesi. Haftalık Âlem-i Nisvân ile Âlem-i Sıbyân (Tercüman, Sayı 45, 5 Kasım 1910)

temel gündem maddeleridir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu yayın Türk kadınının toplum hayatı içinde yer alarak sesinin duyulmasına yönelik yazıları ihtiva etmektedir. Mecmuaya ilişkin özelliklerden birisi de 1910 ve 1911 tarihli sayılarda görüldüğü üzere Osman Akçokraklı'yı istisna tutacak olursak içeriği oluşturan yazılarda yazarların isimleri belirtilmemiştir. Bu durum yazıların kimlere ait olduğunun ayırımını yapmamızı zorlaştırmaktadır.

Arap harfleriyle basılan Âlem-i Nisvân sadeleştirilmiş İstanbul Türkçesi'ni bir başka ifade ile Tercüman gazetesinin dilini kullanmıştır. Yayın hayatının tam olarak ne zaman sona erdiği bilinmemekle²² birlikte 1911 yılına ait sayıların mevcudiyeti söz konusudur. Mecmuanın hemen her sayısında karşılaştığımız taş basma resimlerin kullanılması ise, bu dönemde resme veya surete karşı gösterilen genel tutum düşünüldüğünde önemli bir yeniliktir.²³

Âlem-i Nisvân'ın aynı zamanda bir rol model teşkil ettiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Azerbaycan matbuat tarihinin ilk kadın

²² Ziyad Ebuzziya, "Âlem-i Nisvân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, 62.

²³ Nadir Devlet, *a.g.e.*, 94.

gazetesi olan Işık (22 Ocak 1911- Aralık 1912) adlı yayındır. Gazetenin müdiresi olan Hatice Hanım Alibekova'nın²⁴ kimi zaman Âlem-i Nisvân'a katkı sunduğu yazılar mevcuttur. Işık'ın yayımlanması münasebetiyle mecmuada *Hanımlara Tebşîr* başlığı ile karşılaştığımız ilk yazı bilgilendirme şeklindedir: “Bakü’de ‘Işık’ yani ziya namında hanımlara mahsûs haftalık gazete çıktığını evvelce Tercüman’da haber vermiş idik. Yahşı haberin tekrarından ziyade olmaz ve bir de bu varaka hanımlara mahsûs olduğundan mezkûr gazetenin müdiresi urefâ-yı nisvânımızdan Hatice Hanım Alibekova kardeşimizin sınıf-ı kalemiyyemize koşulduğunu [katıldığını] tebrik ederek tekrar haberini vermek münasip gördük.

*Hatice Hanım gazetesinden Âlem-i Nisvân'a hayli şeyler nakledeceğiz. Neler yazıldığını neler arzu edildiğini görürsüz.”*²⁵

Resim 2. Nenkecan mecmuası kapak sayfası. (Nenkecan, Sayı 1, 1922)

Diğer yayın Kazan şehrinde 1913-1918 yılları arasında faaliyet gösteren Süyümbike dergisidir.²⁶ Aynı zamanda Kırım içinde bir geleneği devam ettirmesi bakımından Darülmualimat (Kız Öğretmen Okulu/Akmescid) talebelerinin çıkardığı Nenkecan dergisine de ilham kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Âlem-i Nisvân bir anlamda Müslüman Türk kadınının yayıncılık faaliyeti aracılığıyla gelişimine yönelik bir metot ortaya koymuştur. Böylece kadınları temsil eden yeni yayınlar da ortaya çıkmıştır.

²⁴ Mirza Bala Mehmedzâde, *Azerbaycan Türk Matbuatı (1875'nci Yıldan 1921'nci Yıla Kadar Matbuatımız)*, Bakü 1922, 28.

²⁵ “Hanımlara Tebşîr”, *Âlem-i Nisvân*, 7, Bahçesaray 1911, 1.

²⁶ Feyza Şahin, *İdil-Ural’da Kadın Hareketi: Süyümbike Dergisi (1913-1918)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2012, 14.

2. Âlem-i Nisvân Mecmuası'nın Muhtevası Hakkında Tespitler

Âlem-i Nisvân Kırım Türk matbuatının parçası olan pek çok gazete ve dergi gibi eksik koleksiyon halindedir.²⁷ Ancak günümüze ulaşabilen sayıların içeriği yayının genel itibarıyla anlaşılmasına uygun özelliktedir. Özellikle 1905 yılındaki ilk tanıtım sayısı mecmuanın yayın çizgisini, konu yelpazesini açıklamaktadır. Buna göre ilk sayısı okuyuculardan gelen tebrik mektupları ile başlamıştır. Mektuplar, kadın temalı bir mecmuanın Türk dünyasındaki hanımlar nezdindeki anlamını içtenlikle ifade eden niteliktedir. Mecmuanın yayımlanacağına dair Tercüman gazetesinde yapılan duyurulara istinaden gönderilen bu mektuplar yeni yayının nasıl karşılandığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“85’nci numaralı Tercüman’da Âlem-i Nisvân namında haftalık mecmua neşredileceğini okup nihayet memnun olduk. Çünkü tamamıyla mevt-i (meyyiti) müteharrik olduğumuz bir vakitte nice nice senelerden beri ruhlarımıza manevî terbiye veren bir zatın idaresinde böyle bir mecmuanın neşri, biz hâtûn kızlar içinde elbette mucib-i iftihadır. Cenab-ı Hakk tamam muvaffakiyetle görmek müyesser eylesin.

Kıymeti ne kadar ise mecmuanın defterine bizi de kayd edesiniz. Her zaman alıp okuruz.

Bu gibi mecmuaya muhtaç idik. Binaenaleyh yaşa Tercüman yaşasın Âlem-i Nisvân!

Fatma Feride Binti Murtaza-Hive, Şehr-i Çistopol”²⁸

“Hanımlara mahsûs Âlem-i Nisvân namında mecmua neşrine mübaşir olunacağı ne kadar cesaret ve keyif verdiğini tarif edemem. 23 seneden beri Müslim kardeşlerimizin fikirlerini açıp çok zatlara büyük büyük belalardan kurtarmış idiniz. İmdi Müslime kardeşlerimize şöylece fikirlerini açmaya cesaret etmişsiniz. Cenab-ı Hakk maksadınıza nail buyursun! Mümkün kadar kendi dillerimizde açık yazılıp kağıt üstünde kari tanıdıklarımızın her kapısı eline alıp mecmuayı okur ise düşünürlük ve anlarlık olsa idi diye rica edemiz.

²⁷ Ziyad Ebüzziya dağınık halde bulunan sayılardan bazılarının (1906 yılına ait 15., 35. ve 36. sayıların) da Paris’te Centre Russe de l’Ecole Pratique des Hautes Etudes’de olduğu bilgisini vermiştir. Bkz. Ziyad Ebüzziya, a.g.m., 62.

²⁸ “Âlem-i Nisvân İdaresine: Mektup”, *Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 1.

*Zeynep El-bibi Safarova-Uralsk'dan.*²⁹

Okuyucu mektuplarından da anlaşılacağı üzere mecmuanın büyük bir teveccühle karşılandığı açıktır. Hatta bu sayıda *Müşterilerin İsimleri* başlığı altında ilk kadın aboneleri de tek tek sıralanmıştır. Yayının hangi bölgelerde okuyucusu ile buluştuğunu göstermesi bakımından önem taşıyan bu 22 kişilik liste şu kişilerden ibarettir:

Hatice Hanım Yehudina/Şehri Budva [Karadağ]'dan, Şems Cihan Hanım Şahidullina/Giza, Zübeyde Hanım Niyazova/Hacı Tarhan'dan, Hatice Hanım/Ufa'dan, Abdülşakir Efendi Celilesi/Savinka'dan, Carullah Muradov/Gurzuf'dan, Hasan Akçurin/Novo Özen'den, Muallime Mamişeva/Vermiş karyesi, Kozelsk'den, Naime Hanım Yakubova/Kalmıkov'dan, Halim Mustafayev/İsterlitamak [Sterlitamak]'dan, Habibullah Efendi/Davulcar'dan, Rabia Hanım Safarova/Kostroma'dan, Ümmü Gülsüm Hanım Osmanova/İsterlitamak [Sterlitamak]'dan, Zeynep Hanım Safarova/Nijniy Uralsk'dan, Fatma Hanım/Çistopol'den, Rukiye Hanım Almakabova/Hacı Tarhan'dan, Baygeldiyev/Petersburg'dan, Esmâ Hanım/Akmesicid'den, Selime Hanım/Kefe'den, Gülşad Hanım/Şirvan'dan, Ayşe Şerife/Bahçesaray'dan, Emine Hanım Canbekova/Krasnoyarsk.³⁰

Resim 3. Aleksandra Fyodorovna (Âlem-i Nisvân, Tanıtım sayısı, 1905)

Meşhûr hanımların biyografisi ya da meziyetleri hakkında kısa bilgiler verilen kadın portreleri ile fotoğraflarının yer aldığı bölümler mecmuanın mevcut sayılarında karşılaştığımız ortak noktalardan biridir. Tanıtım sayısında karşılaştığımız ilk portre İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna olup hakkındaki malûmât şundan ibarettir:

“İmparatoriçe Aleksandra Fyodorovna bir nice diller bilir âlime bir vücud-ı âlidir. 1872 senesi May [Mayıs] 25'de dünyaya gelip 1894 senesi Noyabr

²⁹ “Âlem-i Nisvân İdaresine: Mektup”, *Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 1-2.

³⁰ “Müşterilerin İsimleri”, *Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 12.

[Kasım] 14'de Rusya veliahdı ve şimdi imparatorumuz bulunan Nikolay Aleksandroviç Hazretlerine tezoîc olunmuştur. Dünyaya dört kız ve bir er evlat getirmiştir. Bunların cümlesi sağ ve selâmettir."³¹

Resim 4. Nuristan Hanım (Âlem-i Nisvân, Tanıtım sayısı, 1905)

Aynı sayıdaki bir diğer portre ise Sultan Abdülaziz Han döneminde gözde olan cariyelerden Nuristan Hanım'a aittir. Âlem-i Nisvân'da, Osmanlı sarayına mensup bir cariyenin, saray geleneğine aykırı olarak fotoğrafının varlığı ve bunun gerçeği yansıtıp yansıtmadığını konu edinen şu açıklama yapılmıştır:

"Sultan Abdülaziz Han'ın zaman-ı saltanatına dair ve fâcialı vakalarına Avrupa'da neşr ve Rusça'ya tercüme edilmiş malum romandan saray-ı padişahi nisvânından bir nicesinin resimleri münderictir. Kadın sultan-ı âliyetü'l-şânlardan

birinin ve gözde olan cariyelerinden Nuristan Hanım'ın resimleri bu cümledendir. Bu resimler hakikat bunların resimleri olduğuna delil yoktur. Lakin İstanbul saraylarında tabibe, müzikacı, mürebbiye ve muallime Frenk kadın kızları bulunduğu malum ve bunların fotoğrafya bilecekleri pek ihtimal olduğundan ister müsaade ile ister hafiyen resim çıkardıkları mümkün olmak ile mezkûr romandaki resimlere emniyet etmek yolu vardır. Böyle ise de kadın sultanın resmini neşre münasip görmeyip cariyelerden birinin resmini derc ediyoruz."³²

1906 tarihli 4. sayının Meşhûre Kadımlar bölümünde ise resimlerine yer verilmeksizin Hurşid Bânû, Sırrı Hanım ve Şeref Hanım'a dair malûmât verilmiştir. Bunlardan Hurşid Bânû, "Kafkasya'da Karabağ'da son hâkim olan Mehdiğulu Han bin İbrahim Han kızıdır. Altmış yaşlarından geçip (1315) tarihinde fevt oldu. Zeyrek, âkile olup Türki ve Fârisî hem Arabî bilir ve ekser ömrünü mütalaa ile geçirir idi. Tabiat-ı şiiiriyesi hem olup ağızlarında bir hayli eseri kalmıştır. Fukaraya merhametli olup umum faidesi için mal sarf etmekten lezzetlenir olmuştur. Yüz bin

³¹ "Bu Nüşhamızdaki Resimler", Âlem-i Nisvân, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 3.

³² "Bu Nüşhamızdaki Resimler", Âlem-i Nisvân, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 3.

ruble Rus akçesi feda ederek Şuşa (Karabağ) şehrine çeşme yasadıp tatlı su getirmiş-tir.”³³ şeklinde tanıtılırken Osmanlı edîbeleri olan Sırrı ve Şeref Hanımların kısa biyografilerinin yanı sıra eserlerinden birer örnek de nakledilmiştir.³⁴

Resim 5. Nigâr Hanım
(Âlem-i Nisvân, Sayı 3,
1911)

Âlem-i Nisvân’ın mevcut nüshalarında karşı-laştığımız bir diğer meşhûr portre 1911 yılına ait 3. sayıda yer verilen yine bir Türk edîbesi olan Nigâr Hanım’dır. Hakkındaki malûmât “Resm-i âlisini derc ettiğimiz Osmanlı edîbesi Nigâr Hanım Osman Paşa kızı meşhûre şairelerindendir. Kalem-i müzeyyen ve tesirât-ı tevkir lisanı ve tarz-ı ifadesi oldukça sade ve biligidir.

Edebiyat-ı Cedîde-i Osmaniye’de makamı büyüktür.

Nigâr Hanım hazretleri ulûm-u asrîye tahsil etmiş Müslümanların birincilerindendir. Mükemmel surette Fransızca tekellüm ediyor. Avrupa üdebasından ve muteberanından ziyaretine gelenleri bizzat kabul eder. Şöyle ki ismi ve âsârı Avrupa’nın edebiyat âlemine ma-

lumdur. Her Salı akşamı misafir kabul eder. Şöyle ki şu gün çay kahve sofrasında en muteber adamlar ve madamlar bulunup güzel sohbetlerinden istifade ederler.

Nigâr Hanım’ı ziyaret eden muteber misafirlerin her biri edîbenin yadîgâr defterine birkaç satır yazmak hanesinin âdetidir. Mezkûr defterde meşhûr seyyahların, edîplerin ve muteber zatların yazıları ve fikirleri kaydolunmuştur. Eğer bu defter neşredilirse gayet istifadeli bir güldeste-i edebî teşkil ederdi.

Nigâr Hanım’ın hali edib-i muhterem Ekrem Bey’e şu levha-i şairaneyi tasvir ettirmiştir:

Tecessüm etse nezaket seni ederdi irâe

Tebessüm etse zarâfet seni ederdi ifâde

Teressüm etse letâfet ederdi zâtını teşhis

³³ “Meşhûre Kadınlar”, *Âlem-i Nisvân*, 4, Bahçesaray 24 Mart 1906, 57.

³⁴ “Meşhûre Kadınlar”, *Âlem-i Nisvân*, 4, Bahçesaray 24 Mart 1906, 58-59.

Ne söylesem seni tarif için olurdu ziyade

Nigâr Hanım'ın şiirleri Efsûs, Nirân, Aks-i Sâdâ, Safahât-ı Kalp serlevhalarıyla cem' ve neşrolunmuştur." şeklindedir.³⁵ Nigâr Hanım'ı tanıtan bu yazının mecmuadaki pek çok yazıda olduğu gibi yazarı belirtilmemiştir. Ancak biz bu bilgilerin Abdullah Sur'un Füyûzât (Bakü) mecmuasında 1907'de yayımlanan "*Bir Türk Şairesi*" başlıklı makalesinden alıntı olduğunu düşünüyoruz. Yine aynı şekilde "*Kadında İlim ve Marifet*"³⁶ başlıklı ve A. Tevfik Efendizâde imzalı yazının da Sur'un kaleminden çıkmış olması muhtemeldir. Nitekim Abdullah Sur'un çeşitli matbuat organlarındaki yazılarında A. Sur, soyadı olan *Mehemmedzâde, A. Tevfik, Genceli, Abdullah Mehemmedzâde, Bir Adam* gibi adlar kullandığını biliyoruz.³⁷

آسیاده یشابان مازندول قادیئری (اسمیری رنگلی)

آفریقاده یشابان حبش قادیئاری (سباهجه رنگلی)

Resim 6. I. Sıradakiler Asya'da yaşayan Moğol kadımları. II. Sıradakiler Afrika'da yaşayan Habeş Kadımları. (Âlem-i Nisvân, Sayı 4, 24 Mart 1906)

Diğer taraftan "*Âlem-i Nisvân'da cümle milletlerin kadın kızlarının hal ve ahvaline, bunların giyim, kıyafet ve işlerini gösterecek resimler derc edileceği ilan olunmuş idi.*"³⁸ şeklinde tanıtım sayısında yapmış olduğu bilgilendirmeye istinaden 1906 yılının 4. Sayısında *Benî İnsan*³⁹ başlıklı verilen bilgiler yine görsel malzeme ile desteklenmiştir. Bu gibi örneklere derginin diğer sayılarında da rastlamak mümkündür.

Âlem-i Nisvân'da modernleşme süreci kapsamında meydana gelen sosyo-kültürel gelişmeler de haber değeri bulmuştur. Buna en ilgi çeken örneklerden biri "*Kudaçe [Dünürçü]*

³⁵ "Nigâr Hanım (Türk Şaire)", *Âlem-i Nisvân*, 3, Bahçesaray 1911, 1.

³⁶ "Kadında İlim ve Marifet", *Âlem-i Nisvân*, 3, Bahçesaray 1911, 2.

³⁷ "Abdulla Sur", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Azerbaycan Türk Edebiyatı*, 4, İstanbul 1999, 1907.

³⁸ "Bu Nüşhamızdaki Resimler", 2.

³⁹ "Benî İnsan", *Âlem-i Nisvân*, 4, Bahçesaray 24 Mart 1906, 63.

Gazetesi" başlıklı yazıdır. Yazıda "Bunu işiten hanımefendiler, ilk evvel gülümseyeceklerdir. Fakat bu hayal değil hakikatde mevcut gazetedir. Ruslarda ya ki alelu-mûm Frenklerde umûmî gazeteler olduğu gibi hususi şeylerden bahseden gazeteler de vardır. Esnafın gazetesi oluyor. Mürettepler gazetesi, berberler gazetesi, faytoncular gazetesi görülmüş şeylerdir. Bununla beraber kudaçe (yavçı)⁴⁰ gazetesi dahi çıkıyor.

İsmi Rusça *Брачная газета* [Evlilik Gazetesi]'dir.

Malumdur ki evvel ezelden âdet olduğu üzere insanlar arasında evlenmek ekseriyetle kuda (yavçı) vasıtasıyla meydana geliyor. Ama zaman değiştiğçe Avrupalılarda büyük büyük şehirler meydana geldikçe bu âdet gereği gibi işe yaramamaya başladı. Mesela bir afitser [subay] ya ki bir injener [mühendis] ya ki Parij [Paris]'de mektep bitirmiş bir bay [zengin] balası ve aksine olarak yine büyük mektepler bitirmiş bir kız kendilerine münasip ömürlük arkadaşı arıyorlar. Eğer kuda karıya bunların muradınca kız ya kiyev [damat] aramak lazım gelse çok vakit isteyecek.

Bunu göze alarak tutmuşlar da 'Kudaçe Gazetesi' çıkarmışlar. Gazetenin iki sahifesi ilanlar ile doludur. İçinde dahi kadın kız âleminden bahseden makaleler, haberler bulunuyor."⁴¹ sözleriyle geleneksel görücü usulü ya da dünürçülük kurumunun yazılı basın aracılığıyla nasıl sıra dışı bir seyir değiştirdiği anlatılmıştır ve yazı, gazeteye gelen ilanlardan biri olan şu örnekle tamamlanmıştır: "Ben 28 yaşında bir bay [zengin] pomeşçik balasıyım. Gayet terbiyeli ve nezaketli genç bir kızla evlenmek istiyorum. Kendim Fransızca okup yazar ve mûsikî çalabilirim. İstedğim kız uzunca boylu, sarışın tüslü [renkte] olsun. Cevapını sabırsızlıkla beklerim. Yazılacak mektupların sırrını saklamak üzerime borçtur. Adres: Moskova'da-Leontyev Sokağı'nda...nın hanesinde...Hanuma. E[lif]. B.'ye verilecek."⁴²

⁴⁰ Geleneksel Türk kültüründe aile kurumunun kuruluşunun ilk aşaması gelin seçimi olup görücüler vasıtasıyla gerçekleşirdi. Görücü ifadesi Kırım Tatar dilinde *kuda* (erkek dünür) ve *kudağıy* (kadın dünür) kavramlarıyla karşılanırdı. *Yavçı* kavramının da söz kesmek üzere kız istemeye giden anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Aile kurumunun oluşumuyla ilgili olan bu terminoloji Türk topluluklarının kullandığı lehçelere göre farklılıklar arz etmektedir. Bkz. Refik Muzafarov-Nüzhet Muzafarov, *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük*, Çev. N. Seyityahya (Seytyagyayev), Ankara 2018, 204; Kamelya Keskin, *Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Hayatı (XX. Yüzyıl ve Sonrası)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2015, 64.

⁴¹ "Kudaçe Gazetesi", *Âlem-i Nisvân*, 32, Bahçesaray 1910, 3.

⁴² "Kudaçe Gazetesi", *Âlem-i Nisvân*, 32, Bahçesaray 1910, 3.

Âlem-i Nisvân sayfalarında misyonu dolayısıyla Türk dünyasındaki kadınlar arasında kamuoyu oluşturmaya yönelik olan doğrudan ya da dolaylı yazılara da rastlıyoruz. Doğrudan kısımları oluşturan başlıca yazılar *Kafkasya'da Müslime Hanımlar, Sibiryâ ile İstanbul Hanımları Arasında Açık Mektuplar, Siyaset ve Kadın, Kadınların Saylav [Seçme] Hakları, Kadınların Hakkı, Tesettür Meselesinden, Tağyîr-i Kıymet yani Kıymet Değişiyor, Kadında İlim ve Marifet, Evlenmek Hususunda, Hukukumuz, Afsterya [Avusturya]'da Kadınlar Hareketi* gibi başlıklar taşımaktadır. Dolaylı olanlar ise özellikle *Haberler* başlığı altında sunulan, gerek Türk dünyası gerekse batı dünyasındaki kadınlar özelindeki yenilikçi gelişmeleri, bilgilendirme şeklinde konu edinen niteliktedir. Bu gruptaki yazılardan Müslüman Türk kadınının siyasî temsiliyeti temalı *Siyaset ve Kadın* ile *Kadınların Saylav [Seçme] Hakları* gündeme taşınan önemli konulardandır. *Siyaset ve Kadın'da* Fazile ve Safiye adlı hanımların, hâtûn kişilerin siyasî hayat içinde yer alıp alamayacaklarını tez-anti tez örgüsüyle karşılıklı diyaloglar halinde izah ettiklerini görüyoruz.⁴³ Aynı minvalde olup kadınların siyasî anlamda eşitlik ilkesinden yoksunluğu üzerine *Kadınların Saylav [Seçme] Hakları* başlığı altında “*Fransa'da kadınların hukukunu muhafazaya mahsûs bir cemiyet vardır. Bu cemiyet yakınlarda kadınların erkekler ile beraber memlekete hizmet edecek adamları saylamaya hakları olup olmadığı ve sayladıkları halde bundan nasıl netice doğacağı hakkında Fransa'nın okumuş fen sahibi adamlarına müracaat ederek fikirlerini sual etmiş idi. Alınmış cevapların ekserisinde kadınların erkekler ile beraber memleket hizmetlerine hem saylamaya hem de saylanmaya hakları ve istihkakları varlığı gösterilmiştir.*

Cevaplar arasında türlü sü var! Evvelce pristaalık [polis şefi] hizmetinde bulunup hala memleket dumasında [meclisinde] halk tarafından vekil olan Andreyâ namında bir zatın fikrince insanların yarısı olan kadınlar cümle ile beraber saylav işlerine girişmedikte öyle memlekette müsavvat, adalet var denilemez. Akıl ve fikirce ve bahusus hüsn-i ahlâk ve insaf nokta-i nazarlarından erkekler kadınlardan üstündür demek güç şeydir. Ve bir de kadınların kendilerine mahsus halleri vardır. Bunları anlayıp gereğince yoluna koymak için yalnız erkeklerin aklı kâfi değildir. Kendilerine ait meselelerin müşaveresinde kadınlar da bulunmalıdırlar...

Deputat [Delege] Maren diyor ki eğer kadınlar erkekler gibi memleket işlerine karışıp hizmet ederlerse insanların ahlâkı şimdikinden çok tez düzelir ve bundan memleketler faide görürler idi. Bazı ifrâtçıların fikrince kadınlar sağ fırkalara bazılar

⁴³ “Siyaset ve Kadın”, *Âlem-i Nisvân*, 34, Bahçesaray 1910, 3-4.

sol fırkalara hizmet eder diye korkuyorlar. Hakikatte ise kadınlar da erkekler gibi fikir ve nazarlarındaki başkalık nispetinde türlü fırkalara ayrılabilirler. Zira her kadın bir fikirde olamaz.”⁴⁴ şeklinde bir açıklama ile karşılaşılıyor. Kadınların siyasi katılımı doğrultusunda bilinçli bir şekilde hak arama mücadelesi *Afsterya*'da Kadınlar Hareketi başlıklı benzer bir yazıda da işlenmiştir. Buna göre "...Yalnız *Afsterya*'da 128 adet kadınlar cemiyeti vardır. Geçen hafta 38 cemiyete mensup 3 bin kadar kadın ve kız *Viyana*'da büyük bir meclis yaptılar.

Bunların birinci mutâlebâtları her türlü cemaat ve devlet işlerine adam sayılmaya [seçmeye] koşulmak [katılmak] ve münasip hizmetlere kendileri sayılmaktır. Bu umûmî meclise polisle müdahale etmeyip yalnız nizâm ve terbiye bozulmamasına dikkat etmiş. Her fırka kendine mensup bayraklar açıp, göreve yerleşmişlere, her birinin bayrağı üzerinde asıl meram ve mutâlebâtları nakş olunmuş. Âlime kadınlar yüksek makama çıkıp kendi mesleklerine ve isteklerine dair nutuklar söylemişler.

Meclis devam ettikçe kadınların adedi artıp 18 bine kadar çıkmış. Böyle büyük bir alay teşkil etmiş müsavatçı kadınlar saf saf olup azadlık ve müsavat terakkileri okuyarak *Viyana* sokaklarını dolaşmışlar ve parlamento meclisi önünde tevkif ile nümayiş icra etmişler.

Gelen telgrafların ifadesine göre aynı şu günde *Afsterya*'nın ve *Germany*'nın [*Almanya*'nın] büyükçe şehirlerinde şu gibi kadın ve kız içtimâları olmuş. Her yerde kadınların adedi iki üç binden ziyade olmuş.”⁴⁵

Yayıncılık açısından değerlendirildiğinde kadınların seçip seçilebileceğine imkan vermeyen bir dünyada öncü tartışmalara mecmuanın sayfalarında yer verildiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan *İdareden* başlığı altında sunulan şu açıklama Rusya Türklerinin kadın-siyaset bağlamında geldikleri noktayı göstermesi bakımından değerlidir: "1906 senesi kadınlar hukukuna dair mühim bir mesele Rusya'nın Müslüman matbuatında ve meclislerinde müzakere olunmuştur. Rusya'da kadınlara hak-ı intihâb verilmesi Rus âleminde ve hatta devlet duması dairelerinde mesele edilmiş idi. Kadınlara hak-ı intihâb, dumaya vekil sayılmak hakkı verildiği takdirde Müslimelerin bu haktan istifadelerine şeriat mani midir değil midir meselesi vücut bulmuş idi. Eğer Rus vesair millet kadınları intihâba gelip Müslimeler çet [dış]te kalsalar ahali-i İslâm daha ziyade ekalliyette kalacakları ve millet meclisine vekil sayılmaya huzurda kuvvetleri yetişmeyeceği mülahazaya alınıp ulema-yı İslâm şu kararı vermişti: Nizâmen kadınlara hak-ı intihâb

⁴⁴ "Kadınların Saylav Hakları", *Âlem-i Nisvân*, 42, Bahçesaray 1910, 1.

⁴⁵ "Kadınların Saylav Hakları", *Âlem-i Nisvân*, 42, Bahçesaray 1910, 1.

verildiği takdirde âdâb-ı İslâmiyeye riayet edilmek şartıyla Müslimelerin intihâblara iştiraki ve rey vermeleri caizdir.”⁴⁶ Bu açıklamaya istinaden 1917’ye gelindiğinde ihtilalin yarattığı elverişli koşullar altında Rusya’daki Türk kadın hareketinin ivme kazanması söz konusudur. Çünkü bağımsız ya da en azından özerk yeni devlet idarelerini kurmak isteyen Rusya Türklerinin toplumun yarısı demek olarak kadın katılımını yok sayması amaçlarının gerçekleşebilmesi açısından önem kazanmıştır.⁴⁷ Nitekim 24-27 Nisan 1917 tarihinde Kazan’da toplanan *Rusya Müslimeleri Kongresi*’nde kadınlar lehine alınan pek çok karar gibi “Müslimeler siyasî ve vatandaşlık hukuku yönünden erkeklerle eşit olmalıdırlar.” ibaresi kabul edilmiştir.⁴⁸

Âlem-i Nisvân Mecmuası’nın Muhteva Listesi

1905, Tanıtım sayısı

Âlem-i Nisvân İdaresine: Mektup (3 adet), s. 1-2.

Bu Nüshamızdaki Resimler, s. 2-3.

Hadis-i Şerîfler, s. 4-6.

Meşhûre Kadınlar: Safiye Binti Şerifeddin, Âişe el-Kurtubiyye, Lâle Hâtûn, s. 6.

Analık Devr-i Kadîmi, s. 7-8.

Ana Dersleri, s. 8-9.

Yaraşmak-Bezenmek, s. 9-10.

Edebiyat: Hadis-i Ulvî (Sırrı Paşa’dan), Ziya Paşa Merhumun, Bülbül ya ki Sanduğaç, s. 11.

İdareye Mektup, s. 11-12.

Müşterilerin İsimleri, s. 12.

24 Mart 1906, Sayı 4

Kafkasya’da Müslime Hanımlar [Yazı dizisi], s. 49-50.

Bahtsız Bala (Hikâye), s. 51-53.

Ne Sihirdir Ne Keramet, s. 54-56.

⁴⁶ “İdareden”, *Âlem-i Nisvân*, 42, Bahçesaray 1910, 1-2.

⁴⁷ Şengül Hablemitoğlu-Necip Hablemitoğlu, *a.g.e.*, 151-152.

⁴⁸ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul 2014, 325-326.

İlm-i Hadîs, s. 56-57.

Meşhûre Kadınlar: Hurşid Bânû, Sırrı Hanım, Şeref Hanım, s. 57-59.

Nakiş ve Dikiş, s. 60-61.

Tabîp Nasihatleri: Kızamık, s. 61-63.

Benî İnsan, s. 63.

İdareye Mektup (Tokmaklı S. Abdülmanov), s. 63-64.

1910, Sayı 30

İçtimâî Meselelerden Biri ya ki Böylelerin Hali Ne Olur? (Osman Akçokraklı), s. 1-2.

Sibirya ile İstanbul Hanımları Arasında Açık Mektuplar, s. 2.

Haberler: Gence, Terviski, Kız Kaçıruv [Kaçırmak], s. 2-3.

Mekân ve İnsan, s. 3.

Türkçe Şiirler: Yeni Alınmış Askere, Ahretlik (Mehmet Emin), s. 3-4.

1910, Sayı 32

Hanımlara Müracaat, s. 1-2.

Haberler: Osmanlı Hanımları (Hanımlara Mahsûs Gazeteden), Ziraat Memuru Bir Kadın, Nemse [Alman] Padişahı ve Kızlar, Kızlar Hakkında, Güzellik Cemiyeti, Altun Eller, s. 2-3.

Kudaçe [Dünürücü] Gazetesi, s. 3.

Taş Hâtûn [Bir Türk kadın kahraman hakkında], s. 3-4.

1910, Sayı 34

İhtar, s. 1.

Banka Memuru Kadınlar, s. 1.

Ev Hizmetleri Mektebi (Osman Akçokraklı), s. 1-2.

Parij'de 'Melike-i Keşvir'in Kabri [Paris'de Perlaşez Mezarlığı'nda bulunan bir hâtûnun kabri hakkındadır.], s. 2.

Ufak Şiirler: Bir Kız Ağzından, Pembe Gül (A. Kazım), s. 2.

Kadın Kız Haberleri: Terk-i Hizmet, Bir Türk Kızının Hamiyet-i Fedakâranesi (Zaman), Tesettür-ü Nisvân (İstanbul gazetelerinden), Hâtûn Kız Mektupları, s. 3-4.

Siyaset ve Kadın [İstanbul'da yayımlanan Hanımlara Mahsûs Gazeteden alıntı], s. 3-4.

1910, Sayı 36

Ufa'dan Mektup (İdareye), s. 1.

İkinci Mektup (İdareye), s. 1-2.

İran Kadınları (Yeni Gazeteden) [Times'ın Tahran muhabirinin *İran'da Terbiye-i Nisvân* başlıklı yazısından alıntıdır.], s. 2.

Kadın Kız Âleminde: Girit'te Hanya'da Çirkin Haller, Rusya Müslimeleri Hayatından, Kadınlar Bankası, Moda, Yılan Derisinden Elbise, Kızlar Hakkında, Kalaylı Kursak, Yapon [Japon] İmparatoriçesi, İngiliz Toyları, Nemse Kadınları, s. 2-3.

1910, Sayı 38

Şark ve Garp Gençleri (Yeni Gazete), s. 1.

Hâtûnlar Maîşetinden (Muallim Feyzülrahman Cihandarov), s. 1-2.

Güzeller İmtihanı, s. 2.

Vahşi Kabilelerde Kadının Kıymeti Nedir?, s. 2.

İpek Bayramı, s. 2.

Kızlar Hakkında Doğru Sözler, s. 2-3.

Siyah Kadınlar, s. 3.

Londra Cinayeti, s. 3-4.

1910, Sayı 40

Ev İşlerinin Sıhate Tesiri (Hanımlara Mahsûs Gazeteden), s. 1.

Çiçeklerin Sultanı (Osman Akçokraklı, George Zand eserinden tercüme), s. 1-4.

100000 Frank Cihaz [Çeyiz] (Bir Fransız mecmuasından), s. 4.

Haberler, s. 4.

1910, Sayı 42

İbtidâî Kız Mektebi (Muallime E. Hafızov), s. 1.

Kadınların Saylav [Seçme] Hakları, s. 1.

İdareden, s. 1-2.

Entrikalı İzdivaç (Almancadan tercüme, Yeni Gazeteden), s. 2-4.

Kafkas'da Bayram Günleri (Osman Akçokraklı), s. 4.

1910, Sayı 44

İbtidâî Kız Mektebi (Muallime E. Hafızov), s. 1

Kadınların Hakkı, s. 1.

Âlem-i Nisvan'a Mahsûs (Mektup: Meryem Ahmet kızı İsmaili/ Şehri Omsk, Sibirya), s. 1-2.

Haberler: Kafkasya, Terviski (Vakit), Aşkabad (Sâdâ), Kırım, İtalyan Kadınları, Letaif, Napolyon ve Kadınlar, Bazirgân (Manufaktor) Dükkanında, s. 2-3.

Hay Nenni (Şiir, Abdullah Tukay), s. 4.

Beyaz ve Sarı (Şiir, A. Kazım), s. 4.

1910, Sayı 46

İbtidâî Kız Mektebi (Muallime E. Hafızov), s. 1.

Ercümend Bânû Begüm, s. 1.

Yevmî Fâcialar (Devamı var), s. 1-3.

Marya Başkırsev [Marie Bashkirtseva] (Osman Akçokraklı), s. 3.

Haberler: Bibi Faize Hanım, Bir Türk Kızı, Sırbıya Kadınları, s. 3-4.

Bazı Hükemâ Sözleri, s. 4.

1910, Sayı 48

Sibirya'da Açinsk Şehrinin Mektebi, s. 1-3.

Bu da 'Âdet'tir, s. 3.

Haberler: Semipalat, İsterlitamak [Sterlitamak], İngiltere Kadınları, Kadınlardan Asker, Kitay [Çin] Âdetlerinden, s. 3-4.

Yevmî Fâcialar (Devamı), s. 4.

1910, Sayı 51

İdareden İhtar, s. 1.

Osmanlı Kadınları, s. 1.

Bir Hâtûnun İntizarı (Şair Abdullah Mustafayev'in Kazan şivesinde yazılmış eserinden tebdil olundu.), s. 1-2.

Yevmî Fâcialar, s. 2-4.

1911, Sayı 3

Nigâr Hanım (Türk şaire), s. 1.

Tesettür Meselesinden, s. 1.

Âlem-i Nisvân'a Mektup, s. 2.

Kadında İlim ve Marifet (A. Tefvik Efendizâde, Güneş gazetesinden), s. 2.

Amerika'da Nasıl Yaşar ve Nasıl Okurlar? (Osman Akçokraklı, Rusça'dan tercüme), s. 3.

Haberler: Kral Kızı Yazıcı, Muharrire Kadın, s. 3-4.

1911, Sayı 5

Dilli Dilsiz, s. 1.

Siyam Hâkimesi, s. 1.

Amerika'da Nasıl Yaşar ve Nasıl Okurlar? (3. sayıdaki yazı dizisinin devamı), s. 1-3.

Kadın (Şiir, Manastırlı Rıfat), s. 3.

Haberler, s. 3.

1911, Sayı 7

Hanımlara Tebşîr (İdare), s. 1.

Tağyîr-i Kıymet yani Kıymet Değişiyor, s. 1.

Güzellik (Osman Akçokraklı), s. 2

Kuban'dan Mektup (Kubanskiy Oblast Kart Curt İnas [Kızlar] Mektebi Muallimesi Kerimeleri Safiye Hüseyinova), Hacı Tarhan'dan Mektup (Hacı Tarhan'dan Numune-i Türkî Muallimesi Fatma Murtazayeva), Azerbaycan'dan Mektup (Minskli Bay Abidov), s. 2-3.

Evlenmek Hususunda (Işık gazetesinden alıntı, Hatice Hanım'ın makalesinden), s. 3-4.

Haberler, s. 4.

1911, Sayı 9

Kadın Parmağı, s. 1.

Hukukumuz (Işık gazetesinden alıntı, Hatice Hanım'ın makalesinden), s. 1-2.

Kirilov Temsilatı, s. 2.

Çok Saylayan [Seçen] Kız, s. 2-3.

Amerika'da Nasıl Yaşar ve Nasıl Okurlar? (Osman Akçokraklı, yazı dizisinin devamı), s. 3-4.

Haberler, s. 4.

1911, Sayı 11

Ressamlıkta Maharet (Osman Akçokraklı), s. 1-2.

Portugalya [Portekiz]'da Talâk Kanunu, s. 2.

Bahtiyar Hırsız (Fransızca'dan tercüme, Yeni gazeteden), s. 2-3.

Akdâm'daki Kız Mektebi (Necat), s. 3.

Haberler, s. 4.

1911, Sayı 13

Yaponlarda [Japonlarda] Bala Terbiyesi, s. 1.

Afsterya'da Kadınlar Hareketi, s. 1-2.

Balu (Ninni, Derdmend [Muhammed Zakir Remiyev]), s. 2.

Haberler, s. 2.

Sâdâ gazetesinde okuduk: Şemâhı İnas Mektebi (İnas Mektebi talebesinden birinin pederi), s. 2-3.

Muteber Şûra Mecmuasından Tapuşmak (Bilmece) ve Cevapları, s. 3.

SONUÇ

Kadınlar millî-medenî uyanışın önemli bir parçasıdır. Tarihine ve manevi değerlerine bağlı bir nesil yetiştirmek bir anlamda geleceği tasarlamak Türk kadını vasıtasıyla gerçekleştirilecek bir idealdir. Âlem-i Nisvân yayın hayatını bu anlayış üzerine kurmuştur. Türk kadınına fikir veren, bilinçlendiren ve kadının birey olması noktasında farkındalık yaratan bir mecmuadır.

Müslüman Türk kadınının kendini ve dünyayı tanınmasına, kadının kişisel ve sosyal gelişimine sunmuş olduğu yenilikçi katkılar söz konusudur. Aynı zamanda gelenek ile modern sentezlemeye çalışan bir yönü de bulunmaktadır. Kadınların, kendilerine yüklenen geleneksel rol kalıplarının ötesinde niteliklere sahip bireyler olmalarını teşvik eden içerikler konu olarak işlenmiştir. Mecmua, Işık gazetesi (Azerbaycan), Süyümbike (Kazan) ve Nenkecan (Kırım) mecmuaları gibi kadın temalı başka yayınlara da ilham kaynağı olmuştur. Rusya Türklerinin kadın muhiti arasında kamuoyu oluşturma ve kadın kimliğini görünür kıılma işlevini, dönemin şartları nispetinde gerçekleştirmiş bir yayın olma özelliği taşımıştır. Türk dünyasındaki kadın kimliğini görünür kıılan Âlem-i Nisvân mecmuasını ele alan bu çalışmamızın kadın konulu süreli yayınlar hakkında daha ileri araştırmaları telkin edeceğini umuyoruz.

NOTLAR

1. Köşeli parantezdeki yazılar yazar tarafından eklenmiştir.
2. Bu çalışmanın materyali olan Âlem-i Nisvân mecmuasında birkaç istisna dışında yazar ismi belirtilmemiştir. Bu sebeple dergiden yapılan alıntıların makale metni içinde kaynak gösterimi (Makale adı, Âlem-i Nisvân, sayı/yıl, sayfa numarası) şeklindedir. Kaynakçadaki gösterimi ise makale başlıklarının alfabetik sırasına göre belirtilmiştir.
3. Hablemitoğlu, Rus Hükümetinin doğrudan ve dolaylı baskılarından kaynaklı olarak Âlem-i Nisvân'ın 1907 yılının son günlerinde yayın hayatına son verildiğini Şefika Gaspıralı'nın notlarından nakletmektedir. Bkz. Şengül Hablemitoğlu, Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, 45. Ancak günümüze ulaşabilen sayıların en son 1911 yılına ait olması mecmuanın yayımlanma süresi hakkındaki bu bilgiyi geçersiz kılmaktadır.
4. Âlem-i Nisvân'ın 1911 yılı sayılarına, önceki sayıları takip eder şekilde, ardışık numaralarla devam edilmediği görülmektedir. 1911'de tek haneli numaralar verildiği fark edilmektedir. Mevcut sayılarda bu standardın değişmesinin sebebi hususunda bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak yayının biçim özelliklerinin zamanla değişmesi [1910'a kadar olan sayılar tek sütun iken 1910'dan itibaren üç

sütun halinde olması gibi] gibi numaralandırma sisteminin de değişmiş olabileceği kanısındayız.

5. Abdullah Sur'a ait olduğunu düşündüğümüz Niğâr Hanım yazısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Sur, "Bir Türk Şairisi", *Füyûzât*, 1907, 18.

KAYNAKÇA

- A. Tefvik Efendizâde, "Kadında İlim ve Marifet", *Âlem-i Nisvân*, 3, Bahçesaray 1911, 2.
- "Abdulla Sur", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. Azerbaycan Türk Edebiyatı, 4, İstanbul 1999, 1907-1910.
- AKYOL, Taha, "Cedîdçilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul 1993, 211-213.
- Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, kapak sayfası.
- "Âlem-i Nisvân İdaresine: Mektup", *Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 1-2.
- MEHMEDZÂDE, Mirza Bala, *Azerbaycan Türk Matbuatı (1875'nci Yıldan 1921'nci Yıla Kadar Matbuatımız)*, Bakü 1922.
- "Benî İnsan", *Âlem-i Nisvân*, 4, Bahçesaray 24 Mart 1906, 63.
- "Bu Nüşamızdaki Resimler", *Âlem-i Nisvân*, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 2-3.
- ÇUBAROV, Elvedin, ABQADIROV, Rustem, "İsmail Gaspirinskiy ve QırımTatar Halqının Canlanuvı", *QırımTarihi*, Haz. E. Çubarov, R. Kurtiyev, D. Asanova, A. Gayvoronskiy, R. Abqadırov, F. Ametka, A. F. Tutku, Aqmescit 2009, 127-139.
- DEVLET, Nadir, İsmail Gaspiralı & Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist, İstanbul 2011.
- DEVLET, Nadir, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 2014.
- EBUZZİYA, Ziyad, "Âlem-i Nisvân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, 362-363.

- GASPIRİNSKIY, İsmail Bey, "Kızların Terbiye ve Tahsili", Tercüman,36, Bahçesaray 1896, 143-144.
- HABLEMİTOĞLU, Necip, Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri, İstanbul 2004.
- HABLEMİTOĞLU, Şengül, HABLEMİTOĞLU, Necip, Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), İstanbul 2004.
- "Hanımlara Tebşîr", Âlem-i Nisvân, 7, Bahçesaray 1911, 1.
- "İdareden", Âlem-i Nisvân, 42, Bahçesaray 1910, 1-2.
- "Kadında İlim ve Marifet", Âlem-i Nisvân, 3, Bahçesaray 1911, 2.
- "Kadınların Saylav Hakları", Âlem-i Nisvân, 42, Bahçesaray 1910, 1.
- KERİM, İsmail Asan-oğlu, Gaspirinskiy'nin "Canlı" Tarihi 1883-1914, Akmes-cit 1999.
- KESKİN, Kamelya, Kırım Tatar Türklerinin Kültürel Hayatı (XX. Yüzyıl ve Sonrası), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2015.
- Kırımlı Cafer Seydahmet, Gaspıralı İsmail Bey, İstanbul 1934.
- KIRIMLI, Hakan, "Gaspıralı, İsmail Bey (1851-1914)", TDV İslâm Ansiklope-disi, 13, İstanbul 1996, 392-395.
- "Kudaçe Gazetesi", Âlem-i Nisvân, 32, Bahçesaray 1910, 3.
- "Müşterilerin İsimleri", Âlem-i Nisvân, Tanıtım Sayısı, Bahçesaray 1905, 12.
- MUZAFAROV, Refik, MUZAFAROV, Nüzhet, Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük, Çev. N. Seyityahya (Seytyagyayev), Ankara 2018.
- Nenkecan, 1, Akmesjid 1922, kapak sayfası.
- "Nigâr Hanım (Türk Şaire)", Âlem-i Nisvân, 3, Bahçesaray 1911, 1.
- SARAY, Mehmet, "Türk Dünyasını Uyandıran Adam: Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)", Emel, 135 (Özel Sayı), İstanbul 1983, 114-133.
- "Siyaset ve Kadın", Âlem-i Nisvân, 34, Bahçesaray 1910, 3-4.
- ŞAHİN, Feyza, İdil-Ural'da Kadın Hareketi: Süyümbike Dergisi (1913-1918), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul

“A REVIEW OF THE JOURNAL ÂLEM-İ NİSVÂN”

Abstract

The Jadidism movement that emerged among the Turks in Russia around discussion of old and new concepts came to concern political, social, and cultural life. The publication of the newspaper Tercüman by Ismail Gaspirali from 1883 helped this movement spread its ideas and concepts. The priority of I. Gaspirali, whose greatest ideal was “unity in speaking, thinking, and working,” interested the global Turkish and Muslim society, particularly those living in Tsarist Russia. The works he published in the press and others reflect his ideal for social life. As a result of his ideals, the publication of Tercüman was accompanied by Âlem-i Nisvân (World of Women), the first periodical on women’s issues, Âlem-i Sibyan (World of Children), a journal on children, and a humor magazine entitled Ha Ha Ha.

The first issue of journal Âlem-i Nisvân, which is the topic of this study, was published in 1905 under the administration of Shefika Gaspirali, the daughter of I. Gaspirali. Its periodic publication started in 1906. Although it is not known when exactly the publication of the journal ended, the latest issue dates to 1911. Âlem-i Nisvân is the first periodical Russian Turkish journal addressing female issues and thus is of great importance. A textual assessment was performed on selected samples within the limited scope of the present study, offering thoughts and evaluations regarding form and content.

Keywords

Âlem-i Nisvân, World of Women, Shefika Gaspirali, Crimea, female journal, Turkic World..